„УСТОВО"

АХЖ-ЧЕЛЕБИЙСКИЙ ОКРЖГЪ.

Написалъ и издава

Ст. Н. Шишковъ

Въ полза на бѣднитѣ Български Училища въ тоя градецъ.

ПЛОВДИВЪ
ЦЕНТРАЛНА ПЕЧАТНИЦА НА ЕД. ДИОНИЕ
1885.

Shishkov, S. N.

„УСТОВО“

АХѪ-ЧЕЛЕБИЙСКИЙ ОКРѪГЪ.

Написалъ и издава

Ст. Н. Шишковъ

Въ полза на бѣднитѣ Български Училища
въ тоя градецъ.

ПЛОВДИВЪ

ЦЕНТРАЛНА ПЕЧАТНИЦА НА ЕД. ДИОННЕ

1885.

„УСТОВО"

АХЖ-ЧЕЛЕБИЙСКИЙ ОКРЖГЪ.

Общи Забѣлѣжки.

Градътъ Устово (по турски „Читакъ"), лѣжи 22 часа на юго-истокъ отъ Источно-Румелийската столица Пловдивъ, 18 часа на югъ отъ Станимака и 18 часа на сѣверо-западъ отъ г. Ксанти (Скечя), въ самото сърдце на Родопскитѣ планини, въ горнето течение на рѣка Арда, тъй щото расположението му стои въ срѣдата на прѣходнитѣ планински грѣбени отъ Пловдивъ — Станимака, за Егейското море.

Тоя едничекъ въ родопитѣ планински български градецъ, до прѣди послѣднитѣ сжбития (въ 1877/78 г.), административно принадлѣжеше на Пловдивский санджакъ, Ахж-челебийский кантонъ, нъ послѣ прѣмирието въ *Берлинъ*, той се привързa, (съ други още 20 български села въ тоя окржгъ), на Гюмюрджинский санджакъ, Одринский вилаетъ, Ахж-челебийский окржгъ — *кааза*, — гдѣто се и намира по настоящемъ. Источно-Румелийската граница прѣзъ Родопитѣ съ Турция минува отъ западъ къмъ истокъ прѣзъ срѣднитѣ грѣбени на тия планини, по тьй нарѣченитѣ врьхове: „*Роженъ*" „*Калъчъ-буруnъ*" „*Кара-коласъ*" „*Ишикларъ*" и отъ тамъ се впуща въ срѣднето течение на р. Арда, 8 часа разстояние въ източна посока.

1*

Пространството земя принадлѣжаща на тоя градецъ, се граничи съ земитѣ на села Горне и Долне Деревюю, Ямансво, Стража, Влахово, Алами-дере, Фатово, Долне Райково, Хасовица, Писаница и Левочево. Отъ тѣхъ само сжщата Стража, Ямансво и Влахово сж българо-мохамедански, а останалитѣ други българо-православни. Разстоянието отъ градътъ съ села Горне и Долне Деревюю въ сѣверо-западна посока е 2 часа; съ села Ямансво и Стража въ сѣверна посока 1 часъ; съ с. Влахово въ источна посока $^1/_4$ часъ; съ села Алами-дере и Фатово въ южна посока $^1/_2$ часъ; съ села Хасовица, Долне Райково, Писаница и Левочево въ западна посока е отъ $^1/_2$ — 1 часъ.

Всичкото землище принадлѣжаще на Устово обнема пространство приблизително около 30 □ километри и състои исключително отъ стръмнини (по нѣгдѣ полѣгато навѣдени или равни, а по нѣгдѣ много стрьмни), и бърда просѣчени съ дълбоки или не долини, повечето голи, а отъ части покрити съ гора, които състоятъ отъ планински дрьвета, въ по виськитѣ мѣста борика и ела, а въ по низскитѣ букъ, нъ много рѣдко съ джбъ.

Споредъ нѣкои исторически данни останали отъ по-стари хора по прѣдание, се знае че не въ много отколѣшно врѣме (нѣщо прѣди 200—250 години), мѣстностьта, гдѣто днесъ обитава, както Устово, тъй и повечето близки въ околностьта села, въ това врѣме сж били покрити въ непроходими гори, гдѣто сж могли да живѣятъ само диви звѣрове, нъ никакъ не и человѣци. Въ това именно врѣме дошли двама братия нѣкждѣ изъ сегашната Рупчоска околия (неизвѣстно отъ кое мѣсто), на име Стою и Раю, които първи посѣтили тия мѣста, като имъ се всладили та се заселили, Стою

въ сегашний градецъ Устово, а Раю въ Райково отъ гдѣто и зимали (произлѣзли) имената си. Споредъ други, на които мнѣнията имъ не се основаватъ на никакви прѣдания, Устово е зимало името си отъ бърдата които правятъ тритѣ прохода „Устие" гдѣто е расположено Устово. До колко е вѣрно и едното и другото, не можемъ да кажемъ, тъй като нѣмаме вѣрни по това доказателства.

Мѣстоположение.

Устово е расположено на една равна, хлътнаата котловина съ височина приблизително прѣдполагана отъ 600 метра надъ морската поврьхнина. Тая котловина заема пространство близо отъ $1/2$ часъ въ напрѣчна посока, отъ която едната пета отъ нея заема часть отъ градътъ, а останалата състои отъ ливади и градини (тукъ наричатъ градини нивитѣ, на които сѣятъ царевица), които сѫ най-плодороднитѣ отъ землището. Всичката тая равнина се загражда съ цѣлъ рѣдъ бърда и планински врьхове въ видъ на кржгъ, които само на три мѣста иматъ проходи. Първий отъ тѣхъ е на истокъ къмъ селото Влахово, вторий е на западъ къмъ Долне Райково и третий къмъ сѣверо-западъ гдѣто се намира и главний пжть за Пловдивъ и Станимжка. Едни отъ тия врьхове сж покрити съ гора, а повечето състоятъ отъ голи каменисти стрьмни, нѣкои наведени полѣгато къмъ градътъ, а нѣкои пакъ съвършенно стрьмни. Отъ южната часть на градътъ стои издигнатъ въ конусообразенъ стълпъ най-високий отъ върховетѣ нареченъ „*Петровица*", който е доста стрьменъ отъ къмъ градътъ, и който държи височина близо $1/2$ часъ до върхътъ. На върхътъ има една полянка, на която се намиратъ останки отъ една много

стара черквица „Св. Петръ“ гдѣто до скоро се принасяше жертва и свѣтеше вода на именний ѝ день Петровь день. Тоя врьхъ отъ срѣдата си нагорѣ е покритъ съ градска гора отъ разновидни дрьвета, която е едничката що прави въздухътъ легкъ и хладенъ въ голѣмитѣ лѣтни горѣщини, за това се варди и строго за сега. Пролѣтно врѣме тоя планински гористъ врьхъ прави единъ чюдесенъ и величественъ изглѣдъ отъ къмъ градътъ, а въ сѫщо врѣме и зимѣ стои зеленъ и запазва своята красота, по причина на бориковитѣ дрьвета що се намиратъ по него. Когато се искачи човѣкъ на връхътъ му, Устово се види като въ една много дълбока яма, а при това се видятъ и всичкитѣ планински върхове на прѣлестнитѣ и неизмѣрими Родопи.

Отъ сѣверната страна на градътъ, котловината се заграждa отъ единъ рѣдъ проточени като верига къмъ источна посока върхове, наречени: „Кървава стѣна, Коритото, Айдинско“ и др. навѣдени полѣгато къмъ градътъ и нарѣдко обрастнати съ дрьвета. Помногото отъ тѣхъ се обработватъ на ниви и ливади, на които почвата не е до тамъ плодородна. Въ политѣ на тия клонове стоятъ прьснато кѫщитѣ на останалата часть отъ градътъ нарѣчена „Богородична“.

Между сѣвернитѣ върхове и южнитѣ отъ западна посока стои вдадено: „Пазлакъ“. Това бърдо къмъ градътъ е доста ниско и равно, и колкото отива къмъ западъ, толкова то́ става по високо и по широко, догдѣ най-послѣ се събере съ възелъ съ пограничнитѣ високи врьхове. То́ е най-много каменисто при градътъ, и колкото то се о̀тдалечава отъ него, толкова става по гористо, като се просича на мѣста съ долини, по които стоятъ прьснати нѣколко български селца (Ха-

совица, Писаница, Дунево и Левочево). По между лѣвата страна на това бърдо и сѣвернитѣ върхове се намира проходътъ отъ Пловдивъ — Станимѫка за Егейското море и тече едната рѣка нарѣчена „Бѣла рѣка." А отъ дѣсната му страна съ южнитѣ клонове „Жиковъбаиръ, Чюченъ" и др. се образува другъ проходъ, който води за Македония, и прѣзъ който тече втората рѣка нарѣчена „Черна-рѣка".

Водачь.

Както вечь спомѣнахме по горѣ, прѣзъ Устово текѫтъ двѣ рѣки. Първата отъ тѣхъ, Черна рѣка, захваща своето начало отъ върховетѣ „Кара-манжя" и „Карлакъ" 3 часа разстояние отъ градътъ въ западна посока. Тая рѣка догдѣ дойде въ Устово, минува прѣзъ селата Пашлакѫ, Горне Райково и Долне Райково и прибира въ себе си доста топла вода, която извира изобилно въ послѣднето село, та затова тя има повече вода отъ другата и бива топла водата ѝ зимно врѣме и въ най-голѣмитѣ зимни студове тя никакъ не се подледява. Втората нарѣчена Бѣла-рѣка извира изъ една варовита скала 2 часа разстояние отъ Устово близо при селото Долне Дерекюю въ мѣстностьта нарѣчена „Хупчя". Послѣднята рѣка тече прѣзъ самата срѣда на градътъ и го раздѣля на двѣ части, а първата минува отъ южната страна покрай градътъ. И двѣтѣ наедно се събиратъ на истокъ отъ градътъ на ¼ часъ разстояние, въ една матка, която става доста голѣма, и която прави зачялото на рѣка Арда, гдѣто се втича въ рѣка Марица при Одринъ. И двѣтѣ рѣки иматъ бистра и чиста съ синковъ цвѣтъ вода, сладка и приятна на вкусъ, която служи за пиение и прание на цѣлий градъ, а при това въртятъ много во-

деници и тепавици и поятъ градини и ливади, що се намиратъ покрай брѣговетѣ имъ. На много често, тии се прѣсичать съ бентове *язове* които отъ високото падание на водата образуватъ се голѣми и много дълбоки вирове, въ които се вждятъ много риби, нъ най-изобилно пьстърва, която има най-вкусно мѣсо. Раци миди и др. т. никакъ нѣма.

Есенно врѣме, когато завалятъ есеннитѣ дъждове и пролѣтно врѣме, кога натрупаний снѣгъ по планинитѣ захване да се топи, рѣченитѣ рѣки до толкова надохождатъ буйно, щото при всичко че брѣговетѣ имъ се намиратъ доста високо отъ маткитѣ, тий излизатъ отъ тѣхъ правятъ доста пакости, като завличатъ градини, ливади, бентове и често и здания. Водата имъ тогава е много мжтна и не служи нито за пиение, нито за прание. А пакъ лѣтно врѣме когато се случи суша, водата имъ до толкова се намалява, щото често спиратъ воденицитѣ и тепавицитѣ що се намиратъ построени по тѣхъ. Освѣнь казанитѣ рѣки въ Богородичната чясть, която е расположена въ политѣ и самитѣ ребра на сѣвернитѣ върхове, долчинкитѣ що има въ нея кога има дъждъ до толкова се напълватъ съ буйна и бърза вода, щото често спиратъ пжтищата или ги натрупватъ съ прьсть и камене, и не даватъ проходъ за нѣколко дни.

Тъй сжщо въ градътъ има много и чешми, които иматъ добра вода. Водата имъ ако лѣтно врѣме и да не е много хладна, нъ пакъ е чиста и вкусна. Всичкитѣ чешми сж направени по много простъ начинъ, и на всичкитѣ водитѣ имъ се докарватъ отъ вънъ града чрѣзъ нарочно за това направени отъ червена и тлъста глина водопроводници (тржби, кюнкове), които се нареждатъ единъ у другъ съ варь на нѣколко педи въ

земята дълбочина. Най-голѣмий и длъгъ водопроводникъ е чишмата що се намира на пазарището въ Николаевската часть. Нейний изворъ (мѣстото отъ гдѣто е хватена водата ѝ), е 2 часа разстояние отъ града, и водопроводникътъ ѝ се раздѣля на нѣколко клонове, които текѫтъ въ други чешми въ казанната чясть. Тая чешма е направена като водоскокъ (шадраванъ) и тече и отъ тритѣ ѝ страни изобилно вода. Нъ отъ нѣколко години насамъ водопроводникътъ ѝ се развали и до сега не могѫтъ да го направятъ. Кладенци нѣма никакъ, освѣнь два въ цѣлий градъ, и никакъ не копаятъ, едно защото се намира вода много на дълбоко, друго защото и гдѣто се намѣри, повечето бива тѣжка, безвкусна, варовита и несгодна за пиение. Други води покрай градътъ, въ осойнитѣ и сѣнчясти мѣста се намиратъ много изворчета, които лѣтно врѣме снабдяватъ Устово съ вкусна и студена вода.

Пространство.

Споредъ мѣстоположението си, Устово притѣжава твърдѣ малко пространство земя. Най-главната причина на това е, че окрѫжающитѣ го села сѫ расположени на твърдѣ близско разстояние спрямо него, отъ което произлиза сѫщото и за другитѣ села. Друга и втора причина на това е и тая, че и колкото пространство има, състои отъ стръмни каменливи и планински бърда просѣчени съ много или малко дълбоки долини, които ни най малько благоприятствоватъ за обработвание. За това и пространството, което отъ чясти служи за обработвание е съвсѣмъ незначително, вслѣдствие което е накарало жителитѣ ни да търсятъ други срѣдства за поминъкътъ си — занаятитѣ. Нъ пакъ

при всички тия несгодности, на всѣкадѣ въ землището на Устово, гдѣто се срѣщатъ малко или много равнини или по сгодничаи мѣста, сж обърнати на ниви, ливади и отъ части гори. Нъ касателно за горитѣ се срѣща съвършенно противното. Спорѣдъ прѣдания останали до сега, било е врѣме и не много отколѣшно (нѣщо прѣди 70—80 години), когато всичкото землище на Устово, както и самото му мѣсто, гдѣто е расположенъ градътъ, сж били покрити съ толкова буйни и чести гори, щото не е било възможно да се намѣри праздно мѣсто. Нъ немолистивата експлоатация на невѣжественното тогава население (сега повече), ги е искоренило съвършенно и до днесъ слѣдва да ги искоренява, безъ да помисли че съ това експлоатиране ще дойде врѣме, което е и дошло, когато не ще може да се съзрѣ ни дрьвце, а не и гора. Жалното е че царското ни правителство никакъ не е обърнало внимание до сега, за да ограничи тоя експлоатация, както това отколѣ го има въ много млади държави.

По настоящемъ отъ всичкото Устовско землище, едвамъ $^1/_{150}$ часть отъ него е покрито съ дървета, а останалитѣ сж голи и пусти каменаци. Освѣнъ казаната по горѣ градска гора „*Петровица*“ нѣма други общински гори, освѣнъ много малки горички и то 2 часа разстояние отъ градътъ ни. Па и тии сж въ навечерието на своето сжществувание, тъй като за сега цѣлий градъ се снабдява съ дърва за огрѣвъ и здания отъ тия горички. Други гори на частни лица има доста, нъ тии сж съвършенно малко и заематъ незначително мѣсто. Въ землището на Устово има доста, както казахме, мѣста, които не сж згодни за обработвание, за да се насждятъ съ дървета, нъ нѣма кой да ги подсѣти.

Климатъ.

Климатътъ въобще въ Устово е чистъ, легкъ и пъленъ съ приятни планински миризми. Градътъ ако и да е расположенъ въ низска поляна заградена съ високи върхове, обаче проходитѣ на западъ и сѣверо-западъ съ истокъ съставляватъ една естественна вентиляция единъ къмъ другъ и обратно, спорѣдъ направлението на въздушното течение. Понеже расположението му е къмъ нанадолището на Егейското море (югъ), то и често духатъ (особенно есенно и зимно врѣме) южни вѣтрове, които биватъ топли и влажни нарѣчени „лодоссъ" и които често стопяватъ грамаднитѣ планински снѣгове и докарватъ лѣтна горѣщина всрѣдъ зима. А пакъ лѣтно врѣме като окржжающитѣ го ржтове не могжтъ или пъкъ съвсѣмъ малко пропущатъ хладнитѣ планински вѣтрове да проникватъ въ градътъ, то става доста горѣщина близо до 22° Р. Нъ колкото и да става жега, проходитѣ и южнитѣ градски гори и дърветата изъ градътъ правятъ климатътъ да си бжде пакъ чистъ и приятенъ. Обаче както и да е, климатътъ вънъ отъ жилищата е планински, нъ вжтрѣ въ тѣхъ е съвсѣмъ противното. Причинитѣ на това ще видимъ въ дѣлътъ „Медицина и хигиена" помѣстена по-нататъкъ.

Качество на земята.

Землището на Устово исключително състои по низскитѣ и равни мѣста отъ черноземъ, по стрьмнитѣ червена, глинена, по тукашни наречена „еловица" а нѣкждѣ се срѣща и пѣсъклива. Стрьмнитѣ мѣста сж ялови и съвършенно безплодородни, тъй като нѣма никакви дрьвета, то тий сж изложени постоянно на буйнитѣ дъждове, които тукъ изобиловатъ, та завли-

чятъ прьстьта имъ и правятъ ярове. Тия ярове постоянно наголѣмяватъ и ставатъ все по-широки, догдѣ най-послѣ станатъ на дълбоки долини, които отпослѣ правятъ по-голѣми пакости, като завличатъ всичко съ себе въ врѣме на дъждъ. По нѣкой пѫть, такивато води излѣзатъ изъ брѣговетѣ си и завличатъ или напълнятъ съ пѣсъкъ и камьни цѣли ливади и градини. Отъ подобни мѣста състои повечето мѣстность не само на Устово, нъ и въ всичката околность. Жителитѣ ни ако и да се не занимаватъ съ землѣдѣлие, нъ пакъ всичкитѣ иматъ по едно нищожно количество земя, отъ която малко или много очакватъ помощь. Най много поставятъ человѣка въ удивление, мѫкитѣ и трудоветѣ на жителитѣ, които всячески се стараятъ да направятъ нивата си плодородна. Цѣла година тукъ събиратъ съ особно внимание торътъ (който тукъ много се цѣни), и засипватъ безплодната почва до тогава, догдѣ тя съвършенно почернѣе отъ торъ. Угарй я нѣколко пѫти, очиства я, и я обгражда съ плетища, и най-послѣ въ най-голѣми надѣжди че ще се ползува отъ нея, заварятъ я дъждове или догдѣ не е посѣяна, или пъкъ съ сѣидбата и завлича всичкий иждивенъ трудъ по нея. Ето защо колко и да се торятъ мѣстата, колко и да се полагатъ трудове, всичко отива безъ полза. Друго нѣщо е и съвсѣмъ противното е гдѣто мѣстата сѫ низски и равни.

При всички тия несгодности, климатътъ е топлъ и влаженъ и способствува на почвата да ставатъ слѣдующитѣ произвѣдения: ръжь, царевица и проста пшеница по нискитѣ мѣста. Ячменъ и овесъ по високитѣ мѣста. Фасулъ, бобъ, първо качество, а най-изобилно отъ всичко става барабойтъ, по тукашно нарѣ-

ченъ „*патати*". Миналата година нѣкой отъ жителитѣ ни първий пжть направиха опитъ за трындафилъ. Земята като не дава никакво възнаграждение отъ други произвѣдения, то поне отъ него се хранять надѣжди за добро бждяще, ако опитътъ се удаде. Отъ овощията ставатъ първо качество сливи, разни видове ябълки, круши разни видове, орѣхи, прасковн, дюли (тукашни „дуни") и др. Вь низскитѣ и влажни мѣста, обикновенно по край рѣкитѣ ставатъ, зелие, лукъ, чесънъ и други зеленчуци.

На мѣста се срѣща добро качество глина, отъ която ставатъ добри и трайни глинени ссждове. Тъй сжщо излиза и добро качество варь (киречь).

Добитъкъ.

Прѣзъ 1883 година въ Устоко имаше приблизително число 10 хиляди овце, 350 кози, 500 мулета, 300 крави и телета, 60 коне, 30 магарета, 40 волове и 5 свинета. Свинета тукъ такоречи никакъ не се хранятъ. Мулетата, кониетѣ и магаретата се употрѣбзаатъ яв товаряние и яздение, тъй като мѣстата не сж сгодни за кола. Внасяние и изнасяние стоки, карание дърва, жито и др. става все съ мулета (мъски, катъре), което е едничкото животно що може да понесе трудноститѣ въ планинскитѣ мѣста, да минува безопасно и най тѣснитѣ и непроходими пжтеки, и въ сжщо врѣме да търпи гладъ, ледъ, студъ и пр. Както камилата е корабътъ въ дивитѣ африкански пустини, тъй сжщо е и мулето на тукашнитѣ планински жители. Безъ него планинскитѣ мѣста щѣха да бждатъ недостъпни за никого. Ето защо това животно е на най голѣма почеть и употрѣбление отъ тукашнитѣ жители между всичкий другъ домашенъ добитъкъ. И най сиромаха

първа негова грижа между всичко е да си купи или изглѣда муле, което той счита за най голѣмо богатство.

Въобще мулетата тукъ се докарватъ отъ панаиритѣ въ Източна Румелия (Станимашкий и Чирпанский), Гюмюрджюне — Кашюкавакъ (турско), гдѣто ги купуватъ или малки — годиначета, или пакъ възрастни — товарни. Въ сегашно врѣме се прѣдпочитатъ послѣднитѣ. Конетѣ и магаретата се употрѣбяватъ повечето отъ скотовъдцитѣ.

Отъ рогатий домашенъ добитакъ се употрѣбяватъ кравитѣ (по една на всяка кѫща), козитѣ (тоже по една или повече на кѫща), за млѣко, което е най обичната храна не само на българетѣ, нъ още повече на българитѣ-мохамедани (помаци). Воловетѣ се употрѣбяватъ твърдѣ малко, разбира се отъ които се занимаватъ отъ части съ земледѣлие, и то само за орань.

Овцѣтѣ се въдятъ по много, и всѣкой, който има свои овцѣ повече отъ триста, казва се по тукашному „кехая". Есенно врѣме, обикновенно прѣзъ Септемврий се искарватъ на полето при брѣговетѣ на Егейското море, гдѣто нѣма да ставатъ студове и люта зима както въ планинитѣ, а е топло и има зелена трѣва и зимѣ да пасѫтъ. Тамъ тии стоятъ цѣла зима на пáша въ тъй нареченнитѣ „Агъли", за което скотовъдцитѣ плащатъ доста голѣмо възнаграждение на притѣжателитѣ на пáшата (по три по четире франка на една овца). Всякой *кехая* си закупи толкова землище за паша, колкото той има добитъкъ на расположение. Цѣлата зима, отъ началото на пролѣтьта до свършекътъ на зимата, овцѣтѣ зимуватъ въ полето. Прѣзъ Мартъ, щомъ тии вечь се изагнятъ, остригватъ вълната имъ и я про-

дадѫтъ, тогава напущатъ полето и почнатъ да пълнятъ планинитѣ, гдѣто голѣмитѣ снѣгове и зимнитѣ лѣдове сѫ вече стопени и намѣсто тѣхъ израстнала зелена трѣва за паша. Ония скотовъдци, които си иматъ свои планински мѣста достатъчни за овцѣтѣ имъ, отиватъ си въ тѣхъ, а които сѫ лишени отъ собственни мѣста, тии и тукъ закупватъ пашата, за което не плащатъ по доло отъ колкото въ полето. Когато дойде 21-й Май, Константиновъ день, тогава отлъчватъ ягнетата отъ майкитѣ, а заедно съ тѣхъ и всички, които не се доятъ на друго мѣсто, а останалитѣ майки поставятъ въ „*мандра*". Това отлъчвание се нарича отъ скотовъдцитѣ „*прѣдой*", а овцѣтѣ, които ще се доятъ „*сагмалъ*". Въ всѣка мандра, кехаята поставя толкова мандраджии, колкото има сагмалъ, въ съразмѣрности на всѣки 300 по единъ мандраджия. Мандраджиитѣ доятъ овцѣтѣ прѣзъ цѣлото лѣто, и отъ млѣкото имъ приготвятъ масло и сирене, което тъпчятъ въ мѣхове. Когато наближи 15-й Августъ, мандраджиитѣ оставятъ мандритѣ като прѣставатъ вече да правятъ масло и сирене, а само събиратъ млѣкото въ каци, което наричатъ „*брано млѣко*" и което когато искатъ може да става масло. Мандраджиитѣ за слугуванието си не зиматъ никакво парично възнаграждение, нъ за заплата имъ се отстѫпя млѣкото за 12 дни по Петровъ день, което тии правятъ масло, сирение, и колкото излѣзе споредъ щастието имъ, продаватъ го за своя полза. Това имъ е всичката заплата за цѣлото лѣто. Нъ при това каквато оскъдность и да е отъ млѣко, тό тии пакъ направятъ заплата всякога по-голѣма отъ хилядо гроша текущи. Обикновенно за мандраджии избиратъ по стари и по вѣщи овчари, които дълго врѣме сѫ пасли овци и слугували при скотовъдци, за да умѣятъ

да рѣдятъ маслото и сирението добрѣ. Тъй измине цѣлото лѣто, и щомъ запаближава Септемврий, тии напущатъ мандритѣ, остригватъ овцѣтѣ вторий пѫть, която вълна наричатъ „*ярина*“ и която бива по чиста и по скъпа отъ пролѣтната, и тогава почнатъ да се готвятъ за полето. Почне ли да става планинскийтъ въздухъ студенъ и планинската трѣва изсъхне и пожълтѣе, овцѣтѣ сѫ вече на пѫть за широко поле. Планинитѣ тогава запустѣятъ и замълчатъ и нѣма да се чюва нито блѣянието на овцѣтѣ, нито звукътъ на звънцитѣ, нито пакъ сладостний кавалски гласъ на овчаритѣ. Въ полето овцѣтѣ стоятъ пакъ цѣла зима, догдѣ дойде пролѣть и т. н.

При всичко че скотовъдството тукъ става и се върши по твърдѣ прости и първобитни способи, то пакъ се искарва въ голѣмо количество доста чисто и урѣдено масло и сирение, което възблагодарява скотовъдецътъ. Една овца прѣзъ цѣлото лѣто може да даде съразмѣрно число отъ $^1/_2$ до 1 ока масло и отъ 1 до 1 $^1/_2$ сирение. Вълна и ярина излиза съразмѣрно отъ 15—18 гроша всяка овца и ягнета отъ 20—40 гроша едното. Тъй става и се върши по тукъ скотовъдството. Нъ ако би то́, да е на по практически начала, и да се върши тъй както става другадѣ, то́ би принесло грамадни ползи въ економическо отношение въ тия страни.

Население.

Населението на Устово се въскачва приблизително на 3500 души, отъ които 1700 мѫже и 1800 жени. Всичкитѣ съставляватъ 700 фамилии, помѣстени въ 450 кѫщи. Причинитѣ на болшинството на женский полъ, се отдаватъ повечето на не равното распрѣдѣление въвшната работа между двата пола. Мѫжетѣ,

като земята ни никакъ не згодна за земледѣлие (както вече видѣхме по напрѣдъ), се занимаватъ исключително съ разни занаяти (на ржцѣ, работници), които за прѣпитание на своитѣ си семѣйства, ходятъ по чюжбина да упражняватъ занаятитѣ си цѣла година, и едвамъ въ годината веднажъ обидятъ семѣйствата си, за нѣколко дни или пакъ най-много за единъ мѣсецъ. Често се случва та единъ занаятчия — работникъ въ двѣ или въ повече години едвамъ може да обиде дѣцата си еднжжъ: и тó не като за почивка отъ дълговрѣменнитѣ си и непрѣстайни трудове, нъ просто да приготви едно друго за живѣяние семѣйството му прѣзъ врѣме на отсжтствието му. Съ една рѣчь мжжьтъ тукъ е изложенъ на постоянни грижи и трудове, и най-мъчната работа очаква неговий трудъ. Когато пакъ напротивъ жената е освободена отъ всякакъвъ видъ външна и тѣжка работа. Тя незнае да стои цѣлъ день на нивата изложена на жаркитѣ слънчеви лучи, както прави жената въ полето. При това тя не занимава нито политика нито търговия нито никаква друга мислъ за своятъ животъ. Много лошо е тукъ отъ всякаква точка зрѣние, гдѣто въ Устово и най-сиромахкината денѣ и нощѣ мисли какъ по хубаво да се накити и натруфи съ по скъпи дрѣхи, безъ да помисли има ли залъкъ хлѣбъ въ домътъ си. Една има само грижа, че трѣбва да отглѣдва и отхрани дѣцата си, и да шьта изъ кжщи. Не казвамъ трудолюбивитѣ, които денѣ нощѣ прѣджтъ и тъчатъ аби, шаяци и вършатъ други много работи.

Ето защо мжжетѣ бързо и отъ рано изнемощяватъ и остаряватъ отъ колкото женитѣ, и процентътъ на умирающитѣ отъ мжжкий полъ надминува процентътъ на женский.

Освѣнь казаното до сега, друга причина има, която и тя не малко влияе за болшинството на женитѣ. Тя е, че много младежи се заселватъ и оженватъ въ чюжбина, гдѣто отъ малки отиватъ да упражняватъ занаятътъ си, тъй сѫщо има и много, които зематъ жени отъ други села. Такива останвания и оженвания въ годината възлизатъ по 6 % отъ мѫжкий полъ.

Вѣроисповѣдание и религиозни суевѣрия.

Жителитѣ въ Устово и въобще въ околностьта сѫ твърдѣ набожни и всичкитѣ притѣжаватъ строгъ и еднообразенъ религиозенъ характеръ. Всичкитѣ въ градътъ жители сѫ отъ въсточно — православно вѣроисповѣдание. Нъ при всичката имъ набожность личатъ доста религиозни заблуждения останали отъ време и до днесь. Ни една фамилия не ще срѣщне человѣкъ, която да ни посѣщава редовно и най-малкий праздникъ въ черква. Освѣнь туй и за най-малката болѣсть, дори и за единъ лъжливъ сънь, ще търсятъ първо цѣръ въ черквата, като нощуватъ по една или повече вечери въ храмътъ, или пакъ занесѫтъ нѣщо дарь въ нея. Тъй напримѣръ, заболи нѣкого нѣщо, или види нѣкакви лоши сънища, тȍ ще занесе или дрѣха или пакъ друго подобенъ родъ нѣщо, често и послѣдната си аспра, въ черквата за оздравление. И когато неможе намѣри цѣръ отъ това, тогава ще прибѣгне до докторски помощи. Освѣнь това тукъ много изобиловатъ помѣнитѣ за умрѣлитѣ. Щомъ умрѣ нѣкой, поставя му се трапеза, и носи се варена пшеница съ захарь, на всяки три деня, деветь, и читиредесеть дена, а слѣдъ това всяки три мѣсеца до годината и послѣ всяка година подъ имъ „годище“. Всяка сѫбота се раздава по нѣщо за умрѣлитѣ. Много се вѣрва, че

едничкото срѣдство за прощение на грѣховетѣ на умрѣлийтъ сж помѣнитѣ. Въ тия помѣни има доста излишества, които правятъ сиромаха да търпи своятъ залъгъ, само да го даде за помѣнъ, или направи нужднийтъ обичай, нъ нѣма кой да се потруди за това, когато свѣщенницитѣ ни гледатъ да не изгубятъ порѣзанницитѣ и други тѣмъ подобни.

За любопитство на читателитѣ, ще приведж нѣколко вѣрвания суевѣрни. Въ неотколешно време единъ отишьлъ да сѣче дърва въ гората на име, *Марзенъ*. Случило се, види се по не внимание, та паднжло отсѣченото дърво връзъ него и го убило та умрѣлъ на сжщий часъ. Отъ тогава послѣ, тоя день се празднува съ голѣма строгость отъ всякиго, подъ име „*Марзеновъ праздникъ*". Такива праздници има доста, които носятъ своята история и празднувание отъ подобни на горнето нѣща. Най забѣлѣжителни и общеприети сж тия: „Шиювичинъ праздникъ, Бабини дене, Догани дене, Вълчи праздници, Ахрей, св. Черна, праздници за огънь, за суша, за градъ и още много други подобни. Отъ тѣхъ Бабини денѣ се празднуватъ крайнитѣ три дни на мѣсецъ Мартъ. Отъ Въскресение до Възнесение се празднуватъ четвьртъцитѣ за дивячь. Отъ Рождество Христово до Водици се празднуватъ Догани дене, за нѣкакви мними лоши духове, които тогава обитаватъ.

Тия праздници до толкова сж накичени съ суевѣрия, и толкова строго се почитатъ, щото ако нѣкой посмѣе да ги наруши, навлича на себе си всеобщо прѣзрение. — Ако нѣкоя жена прѣде или тъче въ срѣда и петъкъ, то всякой ще е увѣренъ че ще я постигне нѣкоя бѣда за това нарушение. Всички праздници тукъ сж накичени съ баснословни прѣдания до тол-

кова, щото ако земе да ги описва човѣкъ, то би се съставили цѣли томове отъ тѣхъ. Жалното е, че нашитѣ свѣщенници никакъ не обрьщатъ внимание на това, и никой не помисля за тѣхното искоренение отъ простолюдието.

Народность и наречие.

Всичкитѣ жители въ Устово, съ исключение на 10 цигански фамилии, сж Българи. Язикътъ на говорението е по извѣстното Родопско нарѣчие, а особенно тукъ е запазено въ първобитната си форма и точность. Много думи се срѣщать въ това наречие чисто славянски или старо-български, и отъ чистъ славянски характерь. Въ родопското нарѣчие историка, филолога, митолога ще намѣрятъ богатъ материялъ за всичко. Нъ за голѣма жалость никой до сега не се е завзималъ съ изучванието му. Това нарѣчие, отъ нѣколко години насамъ между българитѣ почна да се испушва, и много думи има които днесь сж замѣстени съ литературни. Нъ най чисто е между помацитѣ, отъ които въ нѣкои по затънтени села е доста чисто.

Българитѣ, като поминъкътъ имъ е все да се скитатъ по чюжбина и срѣщатъ съ разни народности, най много съ гърци и турци, то и въ тѣхното говорение се употрѣбяватъ повече чюжди думи. Нъ въ помацитѣ, язикътъ е съвършенно чистъ. Па зато най много е спомогнало географическото имъ положение, а въ сжщо врѣме и туй, че всичкитѣ помаци се занимаватъ съ земледѣлие и скотовъдство, което ги е направило да нѣматъ никакво сближение съ никаква народность, освѣнъ съ мѣстнитѣ българи. Помацитѣ освѣнъ че сж запазили нарѣчието чисто, нъ изричатъ и ду-

митѣ съ по ясенъ, точенъ и първобитенъ тонъ отъ колкото българитѣ.

По забѣлѣжителни думи, които сѫ чисто по славянски язикъ се срѣщатъ тия:

Кутро Русски — который, български — кое.
Силомъ „ едвамъ.
Псе „ куче.

Въ едно българско — помашко селце Арда 4 часа разстояние отъ Устово, и до днесь има рѣчь, която употрѣбляватъ помацитѣ „Псе и псето ити ли са попсети" куче и кучето и ти ли са изневѣри. Тая речь е останала отъ ония врѣмена, когато славянскитѣ Родопи сѫ се потурчвали.

За забѣлѣжвание, че въ врѣме на дохождането на русситѣ въ 1878 год. 18-й Я/рий, българитѣ а още повече и помацитѣ свободно разбираха русский язикъ, и русситѣ мѣстний. Отъ тогава и до днесь останаха нѣколко русски думи, които помацитѣ съ охота изговарятъ. Мѫчно може човѣкъ да накара помакъ да изговори точно турска или грьцка или пакъ българска речь макаръ и най простата да е, безъ да я искриви. Нъ веднажъ да чюе и най сложната русска дума, изговаря я съ голѣма точность.

Най важната разлика, което отдѣля тукашното нарѣчие отъ другитѣ български нарѣчия е тая, че сѫ исхвьрлени членоветѣ и за тритѣ рода, — тъ, та, то, — и замѣстени съ частицитѣ — съ, на — то —, които никакъ въ нарѣчието не различаватъ за родоветѣ, а се употрѣбяватъ просто като за опрѣдѣлението на разстоянието между прѣдмѣтитѣ. Тъй напр. когато сѫществителното или прилагателното стои на извѣстно близско разстояние между говорящий и тоя комуто се говори, употрѣбява се частица — со — като дърво —

со, куче — со, дѣте — со и прочие. А когато тии се намиратъ на разстояние еднакво надалечь и между двата говорими прѣдмета, употрѣбява се частицата — на — като книгана, женана, дъскана и пр. Когато пакъ сѫществителното или прилагателното стоятъ по срѣдата между говоримитѣ, тогава се упторѣбява като за посочвание частицата — то — като дървото, кучето, перото и пр. Освѣнъ туй, твърдитѣ гласове — *ъ, ь, ж,* — въ коренътъ на думитѣ се исхвърлятъ, и замѣняватъ съ гласнитѣ двойни — *оа* или *уо*. Напр. крьстъ — *коарстъ*, дърво — *доарво*, ржка — *роака*. Тия двойни гласни букви се изричатъ слѣто като една гласна. При това често въ сѫществителнитѣ имена, когато въ коренътъ се срѣщне — *е*, *ѣ*, *я* — измѣняватъ се на — *ьо* или *йо* — като месо — *мьосо* и др. Това измѣнение въ произнешение на думитѣ, до толкова е коренно, щото мжчно може человѣкъ да накара родопчянинътъ да произнесе тъпогласнитѣ *ъ, ь и ж*.

Сжщото се срѣща и въ народнитѣ ни пѣсни, които тоже сж въ пьрвобитность. Тии до толкова сж свързани съ животътъ на родопскитѣ жители, щото скърбьта, радостьта, любовьта, припомняние на миналото, или пакъ юнашкий подвигъ на нѣкой юнакъ, намиратъ душевното си удоволствие и растуха на вжтрѣшнитѣ вълнения само въ тѣхъ. Ако родопчянинътъ скърби, утѣшава се съ пѣсни; ако е веселъ, радостенъ, удоволствието намира пакъ въ пѣсни. Въ гората билъ, на работа билъ или пакъ въ разговоръ, развлечението е въ пѣснитѣ. Въ пѣснитѣ се очьртава и характеризира на пълно животътъ на родопскитѣ жители. Въ тѣхъ сж най скъпитѣ памятници за историята ни, языка ни, митологията ни и пр. Нъ за голѣма жалость до сега не сж издирени. Напѣвътъ на пѣснитѣ е провлаченъ,

романтиченъ, еднообразенъ, и никакъ не прилича на напѣвитѣ съ другитѣ български пѣсни. Въ всичкитѣ пѣсни главната роля играе любовьта, страстьта и вѫтрѣшнитѣ наклонности на българинътъ. Всичкитѣ сѫ заети изъ животътъ. Нъ въ тѣхъ се срѣщатъ и отъ чисто воинственъ характеръ, ако и доста на рѣдко.

За любопитство на читателитѣ, ще помѣстимъ нѣколко изъ по виднитѣ пѣсни, които се употрѣбяватъ въ Устово, и въ сѫщий стилъ и произношение както се изговарятъ по нарѣчието.

НАРОДНА ПѢСЕНЬ.

Синку Никола, Никола,
Ти си калинка вѣрувашь;
Ала я никой вѣрува.
Калинка гали и други,
Косана кесежияна.
„Мале ле, стара мале ле,
Мале ле де я пузнавашь“.
Пузнавамъ си я синульо,
Пу чьорни йочи шенливи,
Пу бѣлу лице свѣтливо.
Га хи Косана спуменешь,
Лице ну хи ся прумѣня,
Кай ну бѣлъ червенъ трендафель.
„Никола Калинки викаше:
„Калинку паарву любовйе,
Стани са холанъ прѣмени,
Та ща та водя Калинку,
Нахъ твоя стара майчица“.
Калинка си са прѣмени.
Та си я Никола заведе,

Призъ чьоста гора зелена;
Га бѣха в' сраде гурона,
Никола Калинки викаше:
„Викни Калинке, та запѣй
Отъ едно гаарлу два гласа,
Отъ едни уста двѣ думи“.
„Вакъ да ми запѣлъ, Никола,
Га ходи Косанъ вайвода,
Пу сая гора зелена,
Съсъ триста млади юнаци,
Та ще да си ма пузнае,
Пу мойне ясни гласове,
Чи са си е другушь галили“.
„Викни Калинке та запѣй,
Дуде е турна Никола,
Тебѣ нѣма нищу да стане“.
Викна Калинка та запѣ,
Та са гуро на позавне,
Гласчоьканъ дума думаше,
Ьола ми ьола Косане,
Сама е Калинка съ Никола.
И Косанъ си хи притече,
Чи ни пумогна Николу,
Ами пумогна Косану,
Никола да си убиятъ.
Николу Госпудь пумогна,
Та си сабйя на замахна,
И Косану си погуби,
До триста млади юнаци,
Саде Калинка устана,
Калинка съ Косанъ вайвода.
И Косану си думаше:
„Косане млада вайводо,

Ща ти Косане отсекалъ,
Десна на раака отъ раму,
И ща ти Косане извадялъ,
Ляву ну оку отъ глава
Та че Калинка да водишь
И ходишь и приказувашь
Да иьодатъ да та вѣруватъ
Какво е майка хранила."

ЛЮБОВНА.

Момече тьонку високо,
Момече червенъ трендафелъ,
Кой ти е влизалъ въ бахчо на,
Кой ти е убралъ китки нѣ.
„Юначе тьонку високо,
Юначе бѣло черноку,
Юначе червенъ трендафелъ.
Ти ми си влизалъ въ бахчо на,
Ти ми си убралъ китки нѣ.
Тебе е майка видѣла,
Призъ ситнички нѣ кафезие.
Га хи юначе бѣреше
Та хи юнаце друбеше
Съ тво е ну нохче мержалу."

Момне ле мари хубава,
Глѣдай ма та са наглѣдай,
Чи ща са утрѣ увѣдамъ.
Очинки ща та забучьотъ,
Отъ равно друме иьодание,
Млогу щишь момне да викашь,
Снисни са пуста барчино!

Да си ми видѣлъ любенцу.
Призъ кутро друмйе приваля
Призъ кутри дльоги паатюве.
Очинки жални ли му са,
Сардчеце кимну ли му е,
Литьотъ ли бѣли снѣгове,
Дуетъ ли зимни вѣтрове,
Збиратъ ли моми пупрелки,
Ходятъ млади юнаци,
Сядать ли любе ду любе,
Ду мое любе кой сяда.
„Момне ле мари хубава,
Ду твое любе сидяше,
Ду едно бѣла гаркиня,
Въ чаша гу вину служаше:
Хемъ гу служеше, питаше:
„Юначе главену ли си.“

ХОРОВОДНА.

Калинчице, малка моме,
Я та галемъ, ти ни знаишь,
Дьо да сторимъ, ти да знаишь,
И твоя на, стара майка.
Калинчице, машка моме,
Дьо да сторимъ, ти да станишь,
Ти да станишь, равенъ чеиръ,
Я да станамъ, вакалъ овенъ.
Да ти ходемъ, по чеирень,
Да ти пасомъ, зелена трѣва.

Пукачила ся Тудора,
На лилйе китки да бере,

Дуйнаха силни вѣтрове,
Та падн.а бѣла Тудора,
Въ синю вирйе длибоку.
Тудорка рука и вика:
„Нѣмамъ ли стара майчица,
Да дойде да ма извади,
Отъ синю вирйе длибоку“.
Зачю е майка хи утиде.
„Защокъ ма викашь, доащерю?“
„Викамъ та, викамъ мале ле,
Да дойдишь да ма извадищь,
Отъ синю вирие длибоку.“
„Сѣди ми, сѣди Тудорку,
Отъ Бога ти е писану . . . .
. . . .

Тропни ми тропни,
Филь филджанку.
„Какъ да ти тропнамъ,
Бре юначе.
Га си нѣмамъ папучкове“.
Тропни ми тропни,
Филь филджанку,
Купи ти ща папучкове.
„Какъ да ти тропнамъ
Бре юначе,
Га си нѣмамъ кащункове“.
Тропни ми тропни
Филь филджанку,
Купи ти ща кащункове.

Хорàта тукъ приличятъ на хорàта въ Стара-Планина, а са отличяватъ съ своята тяжестъ и провлачность. Особно тукъ, въ Родопитѣ, страстьта за хòро е силно развита.

Отличителни чърти

(Характеръ, нрави и обичаи).

Характерътъ на жителитѣ въ Устово безъ разлика на съсловия, е тихъ, завистливъ, лакомъ, славолюбивъ, гордѣливъ и никакъ нѣма оная живость, съ която се отличаватъ нѣкои страни изъ отечеството ни. Къмъ общи дѣла хладнокръвни. И за най-малката обида търсятъ отмъщение. Завистьта и егоизмътъ прави не само Устово, нъ и много други общества да страдатъ въ много нѣща. Причинитѣ на това сѫ невѣжеството. Нѣма безсъмненно друго мѣсто, гдѣто подлостьта, интригитѣ и др. п. да изобиловатъ тъй много, отъ колкото тукъ. Пъ при това срѣщатъ се и доста добри качества къмъ характерътъ. Тъй напримѣръ, всичкитѣ се отличаватъ съ трудолюбие, економия и добродушие. Нѣма и неможе да има въ Устово, ония излишни раскошества и прахосвания, каквито изубиловатъ по другадѣ. Това произлиза, че народнитѣ нрави строго стоятъ непокътнати отъ днешнитѣ моди.

Най-похвално качество на родопскитѣ жители, което ги отличава отъ другитѣ е гостоприемството. Къмъ странника или испадналия се отнасятъ съ особно съжаление. Не е възможно да не го прибере, нахрани или подари съ нѣщо, който го види. Най-много гостоприемството е на почитъ между помацитѣ. Въ селце отъ 5 кѫщи има по една обща гостоприемна стая. Ако ли пакъ има по-заможнички, то всѣкой си има по една такъва стая за прибирание на странници. Тамъ странника, безъ разлика на вѣра или народность, намира изобилна храна не само за него, нъ и за добитъкътъ, и може да прѣсѣди нѣколко дни безъ да има грижа отъ нѣщо. Гостоприемството отъ нѣколко години насамъ почна да се губи изъ помежду българитѣ, нъ у

помацитѣ, тó е непокътното. Друго похвално качество е пестението. Всѣкой се простира споредъ чергата си. Най-богатия живѣе тъй, както и най-сиромахия, безъ никаква разлика. Скромностьта въ отношенията и вънкашностьта ни наумяватъ първобитний животъ на българинътъ въ тия страни.

Нъ при тия добри качества, ще разглѣдами и лошитѣ, които не сѫ до тамъ за уважение. Завистьта единъ къмъ другъ и славолюбието сѫ до толкова коренни, щото тии сѫ прѣвърнати въ чистъ егоизмъ, и правятъ страшенъ деспотизмъ.

Защо да бѫде еди кой си по-богатъ, или по-уменъ, или пъкъ да печели повече, сѫ по настоящемъ на мода. Тия лоши привички на жителитѣ водятъ гибелни слѣдствия както въ частнитѣ, тъй и въ общитѣ интереси. Кой да бѫде по-горенъ, по богатство, по знание и пр. правятъ да има всѣкога партии, интриги и други подобни единъ други му. Не искамъ да говоря, че всичкитѣ ни жители сѫ такива, нъ има много, на които подлостьта и завистьта къмъ всѣко добро и честно сѫ девизата въ животътъ имъ. Жалното е че тия нѣща често се срѣщатъ на нѣкои изъ поразвитичкитѣ, па и между самитѣ народни водители, и тия що лѣжатъ на гърбътъ на населението. Често отъ подобна зависть по съвършенно чястенъ интересъ между двѣ лица, се появяватъ двѣ опозиционни партии и за лични свои каприции вмѣсватъ гоненията си и въ общественнитѣ дѣла, щото отпослѣ се явяватъ цѣла върволица революции, раздори, несъгласия за всѣко общо дѣло. Въ такива случаи, за да мине инатътъ, всѣко общо добро става на зло. По тия, именно, причини, общий напрѣдъкъ, търговия, промишленность и развитие остаятъ въ опадъкъ, и изъ день въ день ста-

ватъ по-застрашителни и по-опасни въ всичко. Врѣме е вече, мислимъ, да се стрѣснемъ и оставимъ отъ тия лоши и опасни пороци, и да заловимъ пѫтьтъ, който ще ни доведе до истинно благополучие и напрѣдъкъ както частно, тъй и общо.

Народнитѣ обичяи сѫ тоже въ пьрвобитната си форма, ако и да се правятъ опити за въвождание отъ новитѣ. Суевѣрнитѣ вѣрвания, баяние и пр. изобилуватъ още доста много. Най-распространени вѣрвания, запазени и до днесъ измежду населението, сѫ вѣрванията въ нѣкакви невидими духове на които се отдаватъ мними творчески и сѫвьрхестественни сили. Такива сѫ „болехчици, дракоси, талъсъми" и др. много такива. Всяка сѫббота вѣчерь, обикновнино въ мръкнало събиратъ по едно паниче брашно, опичятъ хлѣбъ и зготвятъ ястие, и ломятъ (раздаватъ) на нѣкой кръстопѫть за „благи и медени" като мислятъ че тогава именно обикалятъ пѫтищата. Вечерь се запрѣщава на дѣцата да викатъ и правятъ шюмъ. Тъй сѫщо се вѣрва че ходятъ дракоси, таласъми, които причиняватъ болести, смърть нещастия и др. под. на тогози който ги срѣщне. При рождение, годежъ, сватби, умирания има доста пьрвобитни обичяи, които се вардятъ съ особенна почесть. Много още има други подобни, нъ азъ мисля че стига толкова, тъй като по добрѣ ще направимъ да ги опишемъ въ сборникътъ отъ народни нрави, обичаи и пѣсни, който ще издадемъ на скоро за тия страни.

Облѣкла мѫжки и женски.

Формитѣ на облѣклата мѫжки и женски сѫ съвършенно прости и чисто по народний вкусъ, нъ при все това пакъ е прѣдпочетна модата и раскошеството.

Коприната, сърмата, златото и др. под. сѫ въ цвѣтуще състояние. Много лица сѫ употрѣбявали разни срѣдства за въвождание гражданската форма, особно на женскій полъ, нъ все сѫ се отблъсквали съ особно и всеобщо прѣзрение. Облѣклото и на двата пола сѫ чисто народни, съ источенъ характерь и фантастични краски, което изъ день въ день взема повече раскошество. Мѫжкото облѣкло, обикновенно състои отъ дълги, широки повечето отъ сини шалвари (патуре, беневрещи), нашарени съ много гайтани и тия сини; забунче съ ръкави нашарени съ разни краски отъ вълненъ или коприненъ гайтанъ на грѫдитѣ и рѫцетѣ; влашникъ, по тукашни „долама“ често „тефтивева“ съ сбрати и тѣсни рѫкави, или пакъ съ разрѣзъ висящи отзадь. И той тоже на гърбътъ, рѫкавитѣ, огѫрлето бива нашаренъ съ разни кривулици отъ синь гайтанъ. Шалваритѣ се стѣгатъ о кръста съ срѣденъ червенъ, аленъ, а за сега синкавъ поясъ. На главата се носи, стара форма широкъ фесъ съ черна кърпа навита като чаша, или пакъ днѣшна мода фесче малко, съ малко пискюлче, и много рѣдко съ калпакъ. Женското облѣкло състои отъ дългъ вълненъ сукманъ, синь цвѣтъ, тѣсенъ, и горѣ и долѣ, въ политѣ, рѫкавитѣ нашаренъ съ жълта коприна, сьрма и червенъ гайтанъ, съ расцѣпенъ нагрьдникъ и той фантастично такъвъ. Врьхна дрѣха, подобна на „доламата“ накачена и тя съ сѫщитѣ краски, често подплатена съ скъпи кожи, и нарѣчена „салтамарка“. Фесъ по широкъ отъ мѫжкийтъ, съ ширитъ прѣзъ челюстичѣ, и отпрѣдъ нашаренъ отъ коприна. Аленъ поясъ съ черни хоризонтални и паралелно навити чьрти, и една прѣстилка вълнена съ квадратна мрѣжа чьрти отъ разни цвѣтове, съ сърмени врьски. На главата се носи голѣма четирежгленно дъл-

га до ногитѣ бѣла „махрама или тестемелъ“ на всякой жгълъ съ по нѣколко копринени висулки. Той се носи подъ правъ жгълъ. Момитѣ носятъ още дльги копринени кърпи отъ лѣвата страна, нарѣчена „колченица“, гривни на ржцетѣ и златни монети на грждитѣ.

Тая форма се употрѣблява отъ по-развитичката класса, а скотовъдцитѣ носятъ още по-странна и груба форма, доста прилична на азиятска. Всичкитѣ облѣкла сж домашна направа и искуство, и се носятъ доста чисто и благоприлично. Особенно страстьта къмъ облѣклото е развита тукъ. И въ най-работний день, и най-сиромахътъ, дори когато е и у дома си, обича да бжде облѣклото му чисто, новичко и стегнато. Нъ и при тая чисто народна направа и обичай, раскошеството и модата изъ день въ день вэематъ по-голѣмъ размѣръ Особенно женский полъ се надирѣварятъ, кой да направи по-ново, по-богато окрасено и по-хубаво облѣкло. Дрѣха която прѣди 10 години е ставала съ сто гроша, сега неможе се направи съ триста. Колкото и да е сиромахъ единъ человѣкъ или фамилия, труди се и отдѣля залъкътъ отъ устата си да си направи дрѣхи, които да не сж по-долни отъ богатийтъ. А всичко това води лоши слѣдствия както отъ економическа, тъй и отъ нравственна точка зрѣние. Домашний животъ изгубва народнийтъ духъ, и изъ день въ день той става по-истънченъ и по-раскошенъ. Надспрѣварванията, завистьта, самохвалството се разширяватъ. А всичко това води сиромашия, нравственъ упадъкъ и много други още пороци.

Медицина и хигиена.

Още по лошо живѣятъ жителитѣ не само въ Устово, нъ и въ цѣлата околность, и никакъ не марятъ

за своето здравие. Животътъ на българинътъ е твърдѣ лошь въ Родопитѣ отъ къмъ хигиеническа точка зрѣние. А всичко това произлиза, че този жизненъ клонъ отъ науката въ тия страни, стои на разни вѣрвания, и здравието или болѣстьта сж отдадени на произволътъ на сждбата. Лоший животъ най-много блѣщи въ жилищата на хората, вътрѣшната имъ и външна чистота, храната, начинъ на животътъ, улицитѣ, облѣклата и др. много такива, които прѣдставляватъ ужасъ и отвращение на всякого, а при това и зачюдване, че и при такъвъ противоположенъ въ всичко животъ, пакъ се намиратъ 80 годишни старци.

Както спомѣнахме пó прѣди, жилищата иматъ най-голѣмитѣ несгодности, при всичко че тий се правятъ обикновенно тукъ по на два и три ката отъ земята, а при това и доста широки. Навикътъ да се побиратъ въ кжщитѣ домашний добитъкъ, храната и всичко друго що е потрѣбно за поминъкъ, е най-лошо по насъ. Най-долний катъ, който бива на земята, обикновенно прѣграждатъ съ отдѣли за кравитѣ, кокошкитѣ и всички домашни животни. Въ тия отдѣли се натрупва торътъ цѣли години, който като задушенъ отъ всички страни, запарва се та гние и издава силни и отровни испарения, които като нѣма отъ нигдѣ оставени вентиатори да влазя външний въздухъ, отиватъ прѣзъ пукнатинитѣ на подътъ въ самитѣ спални на хората, и стаитѣ гдѣто живѣятъ.

Друго не по-добро отъ първото е, че горний катъ правятъ съ низски тавани и съ малки и недостатъчни прозорци. Цѣла зима тия прозорци биватъ затворени и вратата, тъй щото отъ нигдѣ не може да влѣзе въздухъ отъ вънъ за да се провѣтри стаята, и когато се зададе отъ вънъ человѣкъ, изведнажъ го

съзематъ таквизъ неприятни миризми, щото на ненавикналия ще бжде доста трудно да влѣзе вжтрѣ въ тѣхъ. При това, въ самитѣ спални и стаи гдѣго живѣе всичкото семейство, стоятъ помиитѣ, измѣтъцитѣ и всичко друго, щото освѣнъ че тий повече правятъ въздухътъ врѣдителенъ, нъ и много влаженъ. Въ такива стаи стоплянието става съ огънъ на широки огнища съ длъги и широки комине, отъ които вѣтърътъ врьща димътъ тъй, щото стаята всякога си стои задимена. Цѣлъ день се натрупватъ дьрва и гори силенъ огънъ, и щомъ той изгасне, стаята пакъ се изстуди. Нощѣ въ такива стаи става до толкозъ студено, щото человѣку се чини че се намира на пжтьтъ. Измѣтъци, нуждницитѣ, смѣти и всички други нечистотии, обикновенно се натрупватъ вънъ, прѣдъ самитѣ жилища на хората, и чакъ пролѣтъ тий се изкарватъ на нивата, или пакъ остаятъ прѣдъ носоветѣ имъ за всякога. Освѣнъ туй улицитѣ сж криви, тѣсни и кални, и има обичай, да се оставятъ трупове на умрѣли животни въ тѣхъ, па негдѣ и измѣтъцитѣ се хвьрлятъ по тѣхъ, та правятъ гнуснаво отвращение на всякого. Храната тоже никакъ не отговаря на тѣлесното здравие. Често тя бива сурова, суха и не хранителна. Има фамилии, които еднажъ въ годината ядатъ животна храна. Тя никакъ не се приготвя, както трѣбва.

Вслѣдствие тия несгодности и неумѣния, тукъ вьрлуватъ опасни болѣстя, най-много по дѣцата и женитѣ. Най-много изобилуватъ скруфульознитѣ болѣсти, грждпитѣ, нервнитѣ и други още много заразителни болѣсти. За това именно тукъ рѣдко ще срѣщнешь 60 годишенъ старецъ или баба, и гдѣто има, то сж съвсѣмъ изнемощели, когато напротивъ въ най-проститѣ

земледѣлчески села въ Румелия и България има 80 годишни старци да орѫтъ и работятъ, при всичко че тѣхнитѣ условия за живѣяние сѫ тоже не по-добри отъ нашитѣ. Прѣсмѣтнато е че въ Устово отъ 100 души достигатъ до 40 годишна възрасть само 70, до 50 г. възрасть 60, до 60 год. възрасть едвамь 30, а до 80 годишна възрасть 5 и по-малко. Най-много умиратъ отъ рождението до 5—6 годишна възрасть и отъ 40 до 60 години. Подтвърдено е съ опитъ, че най-много умирания ставатъ пролѣтно и есенно врѣме.

Въ врѣме на болѣсть, тукъ рѣдко прибѣгватъ до докторска помощь. Докторитѣ сѫ бабитѣ, женитѣ, които тукъ изобилуватъ, и най-послѣ черквитѣ. Когато нѣкой се разболѣе, лѣкуватъ се сами по дѣдовски и бабински, и най-първо тичатъ за помощь при бабитѣ. Тии се струпатъ при болний, и натрупватъ цѣрове всяка по своята медицина. Тия баби съвсѣмъ невѣжи, за да добиятъ по-голѣма репутация за себе и за цѣроветѣ си, упражняватъ различни искуственни начини за упражнение на своята професия. Едни отъ тѣхъ прѣзъ пролѣтнитѣ праздници, като Благовѣщение, Георгиевъ день, Илинъ-день, Костадиновъ день и др. събиратъ разни билки и трѣви, и слѣдъ като ги изсушатъ чрѣзъ разни суевѣрни поговорки, варятъ ги и поятъ болнитѣ, или пакъ ги накадяватъ съ тѣхъ, а трети ги прѣвързватъ по разни части на тѣлото на болний. Ако ли тѣзи цѣрове не спомогнатъ, то употрѣбяватъ и баяние, нъ по особни болѣсти. Въ случай че привѣденитѣ до тукъ срѣдства не исцѣрятъ болѣстьта, то съвѣтватъ болнитѣ да обикалятъ отъ село въ село и прѣспиватъ въ черквитѣ, гдѣто влажний въздухъ и студенитѣ плочи още повече ускоряватъ и усилватъ болѣстьта догдѣ най-послѣ безъ врѣме оти-

дѫтъ въ гробътъ. Нъ за голѣмъ срамъ, по насъ се намиратъ и такива шарлатани баби и жени, които лъжатъ простото население чрѣзъ разни лъжливи и суевѣрни сънища. Тъй напримѣръ: Отива нѣкоя отъ подобнитѣ баби или жени и казва въ нѣкоя кѫща, че гледала лоши сънища за тѣхъ, като иска да ѝ дадѫтъ най-новата дрѣха, риза и пр. и че ако не дадѫтъ щото е видѣла, то ще се случи лошо съ кѫщнитѣ. Простата и невѣжествена домакиня, мисли и вѣрва за истинни такива нѣща, и за да се избави отъ нѣщо лошаво, дава каквото ѝ поискатъ, нъ за въ джобъ на тия шарлатани баби, които се поминуватъ съ това. За жалость, още такива хорица се оставятъ да скубятъ простото население и размножаватъ суевѣрията.

Въ градътъ има само единъ лѣкарь, който ако и практикъ, нъ доста принася полза, при осѫдностьта на по-способенъ. Желателно е часъ по-скоро правителството да вземе мѣрки по-скоро и запази животътъ отъ части на своитѣ си подданници чрѣзъ достойни и опитни лѣкари, както това отдавна още има и въ най-непросвѣтенитѣ страни.

Образование.

Отъ къмъ умственно развитие, Устово не е до тамъ удовлѣтворително. Отъ всичкитѣ жители — мѫже — въ градътъ на % падатъ съразмѣрно число за всяка възрастъ 40 грамотни. А отъ женский полъ едвамъ 5 %. Единъ 80 годишенъ старецъ има грамотенъ по черковно-славянский язикъ и е първий двигатель за българската народность въ тия страни. името му е Савашо. Отъ привѣденитѣ по-горѣ исчисления $^2/_3$ сѫ съ първоначално образование, $^1/_{15}$ съ срѣдне, и останалитѣ самоуци. Още отъ врѣме на черковний въпросъ, въ 1860

година, тукъ е било отворено първото българско училище въ цѣлий окржгъ. Отъ 1868—74 година е имало трикласно училище, спорѣдъ сжществующитѣ тогава программи, и първи български учители се били Хр. Ковачевъ, Д. В. Македонский, И. П. Бѣлковски, сега чиновници въ Княжеството, но послѣ сж били П. А. Гидиджиски (умрѣлъ въ 1874 год.), Марковъ сега свѣщенникъ въ Пловдивъ и Гавраилъ П. Янковъ, сега Архиерейский Намѣстникъ въ окржгътъ ни. Както първитѣ, тъй и послѣднитѣ сж развивали необикновенна учителска дѣятелность, на които плодоветѣ сега се напомнятъ съ благоговѣние отъ населението. Въ това трикласно училище се стичали ученици отъ цѣлата околия, които сж получвали едно доста и до негдѣ основничко образувание, и всичкитѣ занимаватъ чиновнически или учителски служби както въ Княжеството и И. Румелия, тъй и въ околията. То е било снабдено съ доста училищни пособия, и е имало при него отворено и едно „Читалище“ което е приимало повечето български вѣстници и периодически списания издаваеми тогава. Нъ послѣ прѣврата, всичко това е било изгубено, като е станало нужда да се набавя и урѣжда изново.

За сега въ Устово сжществуватъ двѣ мжжки училища, едното въ Николаевската часть, другото въ Богоридичната. При първото има и едно дѣвическо съ 45 ученички расподѣлени на четире отдѣления. Мжжкитѣ броятъ наедно 130 ученика, тоже расподѣлени по на четире отдѣления, а въ Николаевското и I-й классъ, съ двама учители и една учителка. И тритѣ училища се наредени спорѣдъ новитѣ программи, и стоятъ по добрѣ въ отношение съ другитѣ въ околията български села, нъ въ нравственна и възпитател-

на точка зрение сж за голѣма жалость твърдѣ не добрѣ. Причинитѣ на това сж доста много. Първа причина на това е, отсжтствието на способенъ учителски персонель, който да ржководи и отговаря на званието. До сегашнитѣ отъ прѣврата насамъ учители, повечето сж били лишени отъ всякаква теориотическа и практическа подготовка, която поне отъ части би била да отговаря на нуждитѣ на населението. Втора причина за успѣхътъ на училищата е, че до сега никакъ не сж имали каква и да било официална училищна власть, която да има грижитѣ за общий вървѣжь на училищата. Учителитѣ оставени безъ контрола вършатъ каквото искатъ, а при това сж изложени на голѣми ограничения отъ страна на неразвитото население. Никаква училищна дисциплина никаква училищна нравственность не е имало. И какво да има напрѣдъкъ, когато учительтъ не оставенъ свободно да върши своята работа, и когато той и за най-малката дързость или енергия за по-правилно урѣждание, и по-солидна нравственность, е принуденъ да носи най-тѣжкитѣ обиди отъ страна на невѣжи и груби родители. За любопитство на читателитѣ, ще приведемъ единъ образецъ, който е първата спънка за успѣхътъ на тукашнитѣ учебни завѣдения. Прѣди нѣколко врѣме, единъ отъ учителитѣ направя една проста забѣлѣжка за не доброто поведѣние на единъ ученикъ, синъ на една по-заможна, нъ проста фамилия, въ врѣме на черковната служба. Тоя ученикъ явява на своитѣ родители, и послѣднитѣ, нанасятъ най-голѣмитѣ и тѣжки хули и обиди, които би направили отвращение и на най-грубийтъ и невѣжь человѣкъ. Какво сърдце, каква енергия и какъвъ успѣхъ да имаме, когато убиваме всяка искра на напрѣдъкъ и самоотверженность.

Друга третя причина, която е лостътъ на учебнитѣ завѣдеиия, е тая, че Устово е лишено отъ всякакви материялни срѣдства за издържание училищата си. Пособия и помощи отъ нигдѣ нѣма. источници други общински никакъ нѣма, населението не е въ състояние; едничкі средства, съ които се трудятъ да крѣпятъ училищата, сж черковнитѣ приходи, и които не сж достатъчни. Ето положението на учебнитѣ въ Устово заведѣния. Желателно би било, щото Св. Екзархия, отъ която сж едничкитѣ надѣжди за това, да вземе по-сгодни и бързи мѣрки, и да обезпечи и урѣди до колкото се може този жизненъ въпросъ, отъ който зависи животътъ на всички ней подвѣдомственни. — Да се остави на произволътъ на населението, то не би помислило за нищо, и тогава, недай Боже, ще дочакаме день да видимъ сжществуванието на училищата невъзможно.

Тукъ родителитѣ, обикновенно вzематъ да пращатъ дѣцата си въ училище отъ 6—7 годишна възрасть, а често и отъ 5, и учението имъ трае най много до 13 годишна възрасть, отъ когато вече ги даватъ на занаятъ. При това често се случва, щото едно дѣте слѣдвало 5—6 години да не знае да запише името си правилно, и да нѣма никакво начално възпитание. Причинитѣ на това вече показахме спорѣдъ насъ, та нѣма нужда отъ вторий пжть. Въ една рѣчь, полза отъ началнитѣ училища при настоящето имъ състояние не е възможно да се очаква. а при това изъ день день нуждата за едно срѣдно училище става по голѣма. Отъ 5 години насамъ се проектира и устроява подобно въ градътъ училище, което да бжде и околийско. нъ междуособията и раздоритѣ за него още не се свършватъ, и незная да ли ще се свършатъ.

Ето положението на Устово въ учебне отношение, и ако слѣдва да отива и за напрѣдъ тъй, незная до какво още по лошо положение ще дойде.

Поминъкъ.

(*Занаятн, търговия и промишленность*).

Главни занятия за поминъкътъ на жителитѣ въ Устово сѫ: занаятитѣ, търговия и отъ части скотовъдство съ земледѣлие. За пропорция на поминъкътъ и занятието на жителитѣ споредъ числото имъ могатъ да се раздѣлятъ по слѣдующитѣ исчисления: 20 % сѫ калаиджии, 10% бакаржии, 20% шивачи, 20% зидари дюлгери, 20% търговци, 6% скотовъдци и земледѣлци и останалитѣ съ разни занятия. Всичкитѣ занаяти, работници, сѫ тукъ безъ никаква производителность съ исключения но бакаржиитѣ. Ония отъ жителитѣ, които се занимаватъ съ занаятъ, се скитатъ безъ исключение по чужбина, най-много въ Македония, България, И. Румелия и отъ части по островитѣ на Архипелагъ и Мала-Азия, гдѣто упражняватъ своитѣ си занятия, и и отъ скромното си възнаграждение на необикновеннитѣ имъ трудове, грижатъ се да прѣпитаватъ бѣднитѣ си семейства.

Занаятитѣ никакъ не сѫ усъвършенствовани, и се упражняватъ по единъ твърдѣ простъ и първобитенъ начинъ. По тия причини, занаятчията е придуденъ да обикаля цѣли страни догдѣ се залови за работа, а при това и възнаграждението му за трудътъ е съвсѣмъ нищожно. Неговий животъ е най-окаянъ между жителитѣ въ Родопитѣ. Цѣла година той е принуденъ да се лута въ чюжбина и денонощно да работи, и пакъ съ необикновенни икономии, кога се завърне у дома си и прѣстои най-много единъ мѣсецъ отидатъ годишнитѣ

му трудове за семейството му, и изново отива отъ кдѣто е дошелъ. При такива условия тѣхний животъ е твърдѣ бѣденъ, а при това, тия сѫ (занаятчиитѣ), и най-простичкитѣ и трудно поминающи измежду населението, и никога не сѫ въ състояние да икономисатъ или затъкнатъ по нѣщо за по-оскѫдни обстоятелства. За това всичката занаятчийска класса не само въ Устово, нъ и въ цѣлата околность е бѣдна и въ твърдѣ долня степень на умственно развитие. Съвсѣмъ другъ е животътъ и условията за поминъкъ съ търговцитѣ и останалитѣ отъ рѣченитѣ занятия. Послѣднитѣ владѣятъ най-много недвижими и движими имущества и постоянно живѣятъ въ градътъ. Богатството и общинското самоуправление сѫ въ тѣхни рѫцѣ. Понеже тия поддържятъ занаятчийскитѣ съсловия съ лихви огромни то послѣднитѣ сѫ всѣкога подъ влиянието имъ, както въ обща тъй и въ частна точка зрѣние. Отъ тукъ произлиза сѫществуванието на срѣдневѣковний феодализмъ.

Отъ къмъ промишленость Устово е на твърдѣ низока степень. Едничката промишленность съ която по настоящемъ се крѣпи цѣлата околия е „*абитѣ*“ сини черни и тефтикови, нарѣчени по тукашни „*сости*“ лити. Шаяци се работятъ твърдѣ малко. Абитѣ се работятъ отъ женитѣ съ рѫцѣ по твърдѣ простъ и хозяйственъ начинъ. Орѫдията съ които тии се изработватъ сѫ първобитни и никаква практичность и усъвършенствование не притѣжаватъ.

Нъ при това почнаха да се въвождатъ усъвършенствования, и изъ день въ день тий ставатъ подобри. Прочее храни се надѣжда, че ний въ скоро врѣме ще можемъ да конкурираме съ европейскитѣ, като тѣхното улучшение се измѣнява. Въ града Устово ежегодно се изработватъ около 3000 топа аби, а въ цѣ-

лата околия въ годината се изработватъ до 50—60 хиляди топа. Отъ тѣхъ Устово изнася до 10 хиляди, нѣгдѣ и до 15, а останалитѣ отъ другитѣ села. Абитѣ се изнасятъ най-много за Мала-Азия, Грьция и нейнитѣ острови, Македония и И. Румелия. Прѣсмѣтнато е че само Устово ежегодно изнася аба близо до 20 хиляди лири, отъ които $^1/_6$ отъ тѣхъ остаятъ чиста печала.

Тая мѣстна промишленность, до прѣди сключванието на търговскитѣ трактати Турция съ другитѣ европейски държави, т. е. догдѣ границитѣ на Турция бѣха недостжпни за европейскитѣ стоки, бѣше на голѣма почеть отъ турското правителство, и имаше голѣма прѣдпочтителность. Съ насила правителственна се принуждавали и въ праздници да прѣдътъ и тъчатъ аби. И тия, ако тогава и доста груби и не обработени, то пъкъ войскитѣ турски се сформираха отъ тѣхъ, тогава нарѣчени низами. Обаче отъ врѣме на нахлуванието на фабричнитѣ гнили и лъскави платове на европейцитѣ, нашитѣ аби се занемариха и по едно врѣме съвършенно изгубиха своето значение. Нъ отъ нѣколко години, тия изново почнаха да се работятъ, и да ставатъ по-добри ако и пакъ на ржцѣ, нъ се въвѣдоха доста улучшения въ обработванието имъ.

Едничката спънка, която за сега доста губи значението имъ сж тѣжкитѣ мита, които имъ се налагатъ въ изнасянието имъ отъ правителството ни. Тия мита се взиматъ дори и въ една и сжща область, по 8 % въ оцѣнение, а ако се изнасятъ навънъ тия мита ставатъ тройни (напр. като въ Гърция). Желателно би било, щото царското правителство да вдигне или поне намали тия мита и въведе нѣкакви улучшения въ тая мѣстна промишленность, която е едничката, която по настоящемъ крѣпи животътъ на родопскитѣ жители.

Само тогава тя може напълно да конкурира съ европейскитѣ, и даде по-добро бѫдѫще на населението въ тия страни.

Слѣдъ абитѣ, второстьпенна производителность иде вълната, нъ тя се обработва тукъ, а слѣдъ нея масло, сирене, кожи и дървенъ материялъ. Маслото и сиренето, ако и да се приготвя и то на доста простъ начинъ, тó пакъ е доста на голѣмо значение, и по чистотата и вкусътъ си не пада по долѣ отъ чюждото.

Отъ стокитѣ що се вносятъ отъ вънъ, най много сѫ колониялнитѣ стоки: захаръ, кахве, синило и др. които се внасятъ на огромни количества отъ Ксанти и Енидже. Манифактурни се внасятъ отъ Пловдивъ. Всяка година се внасятъ отъ вънъ стоки въ Устово близо за 60 хиляди лири, отъ които само $^1/_{20}$ остаятъ въ града, а другитѣ въ околията. Всичко що се изнася на вънъ възлиза на 20 хиляди лири, освѣнъ на занаятчиитѣ.

Всяка сѫбота въ Устово става пазарь, гдѣто се донасятъ мѣстнитѣ произведения за продань и купуватъ външнитѣ. Тоя пазарь става доста голѣмъ, и се посѣщава отъ жителитѣ на цѣлата страна, тъй сѫщо и отъ други околии.

Изнасянието и внасянието на стокитѣ става съ мулета; защото кола не може да работи. Пѫтищата сѫ планински стръмни и твърдѣ несгодни. Есенно и пролѣтно врѣме ставатъ непроходими отъ калъ, а зимно врѣме отъ ледове и снѣгъ и спиратъ. Сѫглежда се, че правителството взема мѣрки за поправлението имъ, отъ което ще се очаква по-обширна и по-умѣрена търговия. Главни пѫтища има 4; единъ за Пловдивъ — С-мжка, второ за Ксанти и Архипелагъ, третъ за Солунъ — Сѣресъ и Драма, и четвъртий за Кърджали и Хасково.

Занаятчийски съсловия, подъ названия „Еснафи“.

Въ класата на занаятчиитѣ и отъ по-главнитѣ занаяти, има основани „*Занаятчийски дружества*“ подъ названия „*Еснафи*“. Първото отъ тѣхъ е калайджийско-бакарджийското съсловие, което е основано нѣщо прѣди 40 години, и до време на войната тó е располагало доста добръ капиталъ. Нъ прѣди 8 години, то е изгубило своето сѫществувание главно че е попаднало на невѣжи управляющи, които почти никакъ не сѫ умели да водятъ управлението му, тъй като е имало доста и злоупотрѣбления, и второ че тогавашнитѣ обстоятелства никакъ не сѫ способствували за подобни нѣща. Обаче слѣдъ войната, нѣщо прѣди три години, по инициятивата на по-развитичкитѣ и заможни занаятчии, то се изново възобнови, като му се положи втора основа, и до сега то е имало до негдѣ удовлетворителенъ успѣхъ.

За сега по настоящемъ въ Устово има вече двѣ главни дружества занаятчийски (имаше още едно абаджийско, нъ суммата му се употрѣби при съграждание храмътъ св. Николая въ 1884 год. та сега тò не сѫществува), едното каладжийско-бакарджийско и второто дюлгерско. Първото отъ тѣхъ за сега располага съ капиталъ близо до 150 [illegible] при турски дадени подъ лихчението [illegible] ва, а второто е още слабо, тъй като тò се учрѣди прѣди 1 ½ година нѣщо. Освѣнь тѣхъ има и още едно благотворително „Зора“ нъ и тò е още слабо.

Тия еснавски здружавания, отъ време когато тии сѫ основани биха направили огромно нѣщо по въздигание бѣдната промишленность, и биха въвели доста улучшения на занаятитѣ, а при това биха имали и огромни сумми до сега, нъ неразвитата и проста кла-

са на занаятчийскитѣ съсловия, не е притѣжавала никакви по-развити сили, които би умели да се ползуватъ отъ това, и отъ подобни сдружавания. Никакъвъ потикъ. никакво улучшение на казаннитѣ занаяти не се е и помислило даже до сега. отъ които вече казахме на нѣколко мѣста, е главний поминъкъ на населението.

До сега реченитѣ дружества не сѫ имали никакви устави или правила, които би опрѣдѣляли цѣльта и устройството на тѣхъ. До сега, тии сѫ се водили криво-лѣво по едни устни и съвсѣмъ прости устни правил·, които отчясти опрѣдѣляли по-главни длъжности на членоветѣ, а никакъ не и за друго по въздиганието имъ. Тия правила, и управлението досегашно на рѣченнитѣ дружества сѫ горѣ-долѣ слѣднитѣ: Тъй напримѣръ. Всякой занаятчия членъ на едно отъ тия дружества, неможе да упражнява своятъ занаятъ въ село или градъ, гдѣто е отишълъ другъ по-напрѣдъ отъ него. Никой занаятчия, не може да услови калфа, чиракъ или даде повече плата на условенъ у другъ майсторъ калфа. прѣди истичанието на срокътъ и безъ съгласието на дружественното Настоятелство. Нарушителитѣ на тия правила се наказватъ съ по нѣколко оки восъкъ или пари въ полза на черквитѣ, нъ никакъ не на училища. Настоятелството може да направи нѣкакво благодѣяние, като чешма, направяние пѫть или пакъ по черкви подаръци, нъ недай Боже за училища. До сега ни най-малко се е помислило за отпускание нѣщо за училищата. А това е явенъ фактъ, до каква стъпень на развитие сили притѣжаватъ занаятчийскитѣ съсловия, а при това какъ се и издържатъ училищата тукъ.

Всякой калфа, чиракъ, който изучи и може свободно да работи единъ отъ рѣченнитѣ занаяти, припоз-

нава се за майсторъ отъ Н/ството и се приима дѣйствителенъ членъ въ дружеството, като заплати еднажъ за все членство отъ 24 гроша, нарѣчено „*тестиръ*“. Настоятелството на дружеството състои обикновенно отъ единъ прѣдсѣдатель — единъ касиерь и единъ разсиленъ. Пьрвий се нарича „Уста-башия“ и се грижи да испълни показанията на членоветѣ, и който дава подъ лихви дружественнитѣ сумми, и отговаря за тѣхната сигурность и успѣвание. Касиерьтъ дьржи записитѣ и паритѣ, които се намиратъ въ брой. Всяка година, обикновенно по Петровъ-день, когато си исподойдатъ всичкитѣ занаятчии отъ чюжбина, правятъ по едно годишно събрание, гдѣто приглѣдватъ смѣткитѣ, и дѣлата на старото Настоятелство, и избиратъ ново. Въ това събрание се разглѣждатъ и рѣшаватъ глобитѣ на прѣстѫпившитѣ прѣзъ годината членове на дружественнитѣ правила, и най-сетнѣ направятъ общо угощение, да си по пийнатъ и похапнатъ на вѣра, и това за това. Ето въ кратцѣ устройството на нашитѣ еснафи.

Миналото лѣто, по инициятивата на нѣкои люди и интелегентни младежи бѣха пожелали да прѣустроятъ и урѣдятъ както трубваше тия дружества, въ видъ на сѫществующитѣ по настоящемъ въ по-главнитѣ градове подобни дружества, за което бѣха изработили и единъ обстоятелственъ и съобразенъ за тѣхъ уставъ. въ който се опрѣдѣляваше напълно цѣльта, длъжноститѣ, наказанията и управлението на тия дружества, нъ и до сега стои тъй неподтвърденъ. Да видимъ вечь на годишното събрание що ще стане съ това.

Ако да би имало до сега въ тия дружества устройство и рѣдъ както приличаше на тѣхъ, то биха принесли до сега грамадни ползи по икономическо и промишленно отношение въ тия страни. Нъ отсѫтствие-

то на сили, както напомнихме по-горѣ, не можаха да успѣятъ. Пакъ и обстоятелствата никакъ не отговарятъ за подобни нѣща. Правителството до сега не е и помислило даже да даде поне нравственъ потикъ и насърдчения на таквито сдружавания, отъ които правителството ще се ползува повече, отъ колкото тѣ. Врѣме е да се даде край на досегашний застой въ подобни нѣща.

Общинско самоуправление.

Отъ първитѣ времена, дори и до днесь, общинското самоуправление е поставено на много силни основи. До 1882 година, Царското правителство опрѣдѣляше само общото количество на всички правителственни данъци отдѣлно на всяка община, било тя селска било градска, и гражданитѣ сами въ общи събрания расхвърляха данъкътъ на всякой данъкоплащачь, съразмѣрно съ материалнитѣ му сили. Нъ отъ 1882 г. това саморасхвърляние се оттѣгли (разбира се, че ставахѫ доста злоупотрѣбления и пристрастия въ расхвърлянието имъ), като се замѣсти съ по-лесенъ способъ и правителственъ надзоръ. Сега расхвърлянието на всички данъци съ исключение на войнственното даждие „*бедельтъ*“ се расхвърлятъ на всякой житель отъ самото правителство, и събиранието имъ е повѣрено на опрѣдѣленни чиновници нарѣчени *таксилдари*, които ги събиратъ сами отъ населението въ четире срока въ годината, и всичката отговорность на нередовности или злоупотрѣбления подлѣжи тѣмъ. Съ една рѣчь избѣгнаха се злоупотрѣбленията, насилията и пристрастията, които изобилуваха напрѣдъ.

Колкото за работи, които се касаятъ просто отъ чистъ общински интересъ, то повечето се рѣшаватъ по

старому само отъ първенцитѣ и отъ прѣднитѣ и влиятелни лица, безъ да се пита изъ цѣло населението. Само въ дѣла много важни и общи за всякого, ставатъ общи събрания, гдѣто влиянието и силата е пакъ на казаннитѣ. Когато да се уславятъ на общинска служба лица, като попове, учители, писаре, епитропи, пъдаре, говедаре, пазванти и др. уславятъ се отъ първенцитѣ, и условията волею неволею се приниматъ направени отъ тѣхъ, отъ населението. Наставленията, заповѣдитѣ по службитѣ се даватъ тоже отъ първенцитѣ, ама били тѣ добри или лоши, все едно значи.

Тия слуги — служащитѣ — въ градътъ зависятъ, отъ извѣстни лица, на които тии сж покоряватъ на волята, като глѣдатъ да угодятъ само на тѣхъ, или си извършватъ службитѣ само по тѣхъ, като не искатъ и да знаятъ за другитѣ. Отъ тукъ въ общинскитѣ дѣла и тѣхното водение произлизатъ безправди и пристрастие. Ако нѣкой отъ служащитѣ — недай Боже, — докачи или обиди достолѣпието и волята на едного отъ подобнитѣ, то той скоро си обира крушитѣ, макаръ и по неправеденъ начинъ. Такива нѣща доволно сжществуватъ тукъ, които сж главната прѣчка за правилний вървежъ на общинскитѣ дѣла и общий напрѣдъкъ.

Както по-горѣ казахме, въ тия събрания се рѣшаватъ въпроси и отъ сждебна компететность, наказватъ и съ глоба и съ затворъ непокорнитѣ, безъ да се боятъ отъ въззивъ. Наистина споредъ сегашнитѣ реформи по насъ, има поставенъ мировой сждия — Мидюринъ — въ градътъ и други срѣдоточни села въ околията ни, на които компететностьта позволява да разглѣжда спорове до 300 гроша, нъ тая власть е само отъ къмъ сждебна точка зрѣние, нъ не е отъ административна.

Отъ всичко това се заключава, че населението е на долня стъпень умственно развитие, и никакъ не знае да цѣни и защищава своитѣ собственни права и интереси. И при такава раболѣпность, ако не сѫ първенцитѣ и по богатичкитѣ да крѣпятъ и подържатъ общинскитѣ интереси, то навѣрно неще има никакво самоуправление, и отъ това неще има не училища, не черкви не нищо. За сега общинското самоуправление на Устово състои отъ 1 Мухтаръ (кметъ), 1 Капзималъ (бирникъ градски), 5—6 Училищни Настоятели, 2 Падари, 1 Пазвантъ и пр.

ИМЕНАТА

на

РОДОЛЮБИВИТѢ СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИ

въ

Г. УСТОВО.

Св. Антоний 3 тѣла. Св. Никола Димовъ 3 тѣла. Г-да Г-да: Хаджи Хр. П. Георгиевъ 4 т. Кириякъ Дончовъ 4 т. Хаджи Никола Бичоковски 2 т. Х. Костовъ 4 т. С. М. Видровъ 4 т. Т. Д. Белевский 2 т. Бр. Христеви 2 т. П. Х. Николовъ 2 т. Г. Т. Торамановъ 2 т. А. Д. Даскаловъ 2 тѣла. А. П. Бѣлковский, Ст. Дѣчевъ, Ст. Стоевъ, К. Кара-Георгиевъ, Данчю Георгиовъ, Н. А. Сушнаджиевъ. Гурку Торамановъ, Вр. Х. Чоневъ, К. М. Мариновский, Н. Петковъ, П. Таковъ 2 т. Д. Т. Торомановъ, Т. Г. Поидовский, Ив. Семерджиевъ. А. Димовъ, Н. Арсеновъ, Х. А. К. Петковъ, Тодоръ Диевъ, Братия Хр. Перпериеви 2 т. Г. Стоевъ, А. К. Петковъ 4 тѣла.

Г-жи и Г-ци: В. Попова учителка 2 тѣла. Екатерина А. Бѣлковска 1 т. Х. Мария Хараламииева 2 т. Г. К. Петкова, Юр. Д. Хитрова, М. Н. Шишкова.

Ученички отъ Уст. Дѣв. Училище.

М. Х. Христева, Ив. Кечева, М. Кечева, Г. Кечева, Юр. Стоева, Ив. Глигорова, Щ. Враичова, Юр. Х. Иванова 2 т.

Ученици отъ гл. мѫжко „Св. К. и Методий“ Училище въ Устово.

I-й Классъ.

Лазарь Х. Ивановъ, Г. Щоновъ, Д. Георгиевъ. Н. Дѣчевъ. Хр. М. Видровъ.

IV-то Отдѣление.

Василъ Глигоровъ, Хр. Х. Николовъ, Кост. Христовъ. Геор. Гавриловъ, М. Ивановъ.

III-то Отдѣление.

Д. Стоевъ, Н. Х. Христевъ, Д. Николовъ. Щоно Вълчевъ, Ив. Спасевъ, Д. Насовъ, Н. Стоевъ, П. Дѣчевъ, Д. Панойтевъ, Яню Мариновъ, Ан. Радевъ, Г. Ивановъ, К. Николовъ, И. Костадиновъ, Петко Николовъ, Анд. Георгиевъ.

Д. В. Мавровъ учитель въ с. Райково 2 тѣла, Св. Никола Мавродиевъ 2 т. Хр. Господиновъ 2 т. М. Господинова 1 т.

В. Д. Шишмановъ уч. въ Карлуково 2 т. Н. С. Каревъ уч. Г. Райково 2 т. К. Д. Кабалановъ уч. Д. Дерекюю 2 т. В. Ангеловъ с. Арда 5 т. Арх. Намѣстникъ Кр. Гавриилъ 5 т. Даниилъ Костовъ 2 т. Михалъ Николовъ 2 т.

Извѣстие.

Отъ сѫщий ся готвятъ за печатание:

1. „Отчаяний Патриотъ“ или сцена отъ животътъ на родопскитѣ Българи.

2. Сборникъ, отъ народни пѣсни, обичаи, гатанки, басни, пословици, на родопскитѣ Българи.

3. Животътъ на Българитѣ-православни въ Родопитѣ отъ старо врѣме и до днесъ.

Цѣна 60 стотинки.